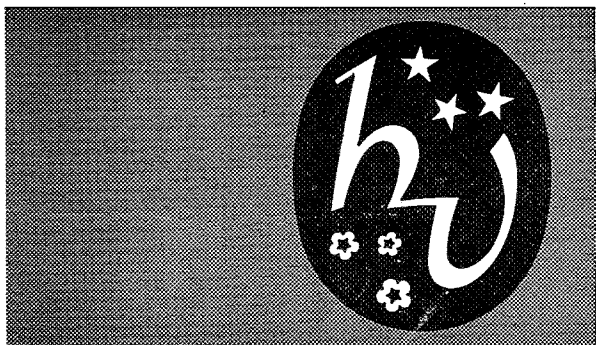

„Eens anders lijden is maar een droom”, las ik laatst in een spreekwoordenboek, met als verklaring eronder: „Men bekommert zich weinig om het ongeluk van anderen”. Een aloude wijsheid misschien, maar tegenover me zit de heer d'Angremond, voor wie, zoals we allemaal wel weten, het lijden van de ander geenszins een droom is, integendeel, een dagtaak, zij het dan ook een, waar hij wellicht 's nachts wel eens van zal dromen of, wie weet, van wakker zal liggen.

— Ze zeggen wel eens tegen me: „Man, als je 't niet ambtelijk doet, ga je d'r onderdoor”, maar, ziet u, soms moet ik na een bezoek echt wel eens eerst een sigaret roken, voor ik weer rustig in m'n auto kan stappen. Ik kan dan ook beslist niet altijd zeggen: „Wat een leuke baan heb ik toch!” Er is zoveel, waar je niets aan kunt doen, maar aan de andere kant is het ook wel weer boeiend.

— Misschien beleven wij het niet meer, maar als we later eens mensen genoeg hebben, zodat het je niet zo ontzettend veel hoofdbrekens kost om medewerkers te vinden, dan zal het lang zo leuk niet meer zijn! Och en het komt altijd wel weer goed, ik bedoel, het lukt meestal wel om de mensen, die je nodig hebt, bij elkaar te krijgen.

— Maar weet u, waar ik altijd zo woedend om kan worden? Dat mag u gerust publiceren, dat is de lamelendigheid van de buitenkerkelijken! „Waarom doen jullie daar of daar nooit eens wat aan?” vragen ze dan. En dan moet je weer gaan uitleggen, dat je tenslotte niet overal de mensen en de middelen voor hebt. Me dunkt, dat we toch al veel presteren en dan wijs je ze op het steunfonds. Nou, dan krijg je misschien 25 gulden. Fijn hoor, maar wat schiet je daar uiteindelijk mee op!

— Natuurlijk zijn er altijd wel problemen, waar we zelf ook niet uitkomen. Die kunnen we te allen tijde voorleggen aan bevriende deskundigen, waar we dan ook een vrij geregeld contact mee hebben.

— Ja, onlangs heb ik een aantal functies neergelegd, want het werd te druk, maar er zijn er toch altijd nog wel ruim 20 overgebleven.

— 't Was zo grappig, bij de laatste volkstelling hadden Polet en ik 's avonds allebei ons formulier meegenomen naar een vergadering. Er stond: „Hoeveel uur werkt u per week?” en daar zaten we een beetje mee, want alles bij elkaar kwamen we ieder tot zo'n 80 à 90 uur. „Als we nou maar geen last met de arbeidsinspectie krijgen,” zeiden we.

— Ziet u, soms zou ik wel eens willen, dat ik een beetje luchtiger over de dingen heen kon stappen, maar dat lukt me niet. Ik weet wel, ik ben dikwijls veel te serieus. Dat komt, omdat ik opgevoed ben door mijn grootmoeder, die Chr. Gereformeerd was en streng orthodox. Dat is zwaar, hoor! 't Heeft me zeker 10 jaar gekost om daar overheen te komen en toch, 't is gek, maar helemaal kwijtraken doe je zoiets toch eigenlijk nooit meer...

D. Th. F.
d'Angremond

Burgerschap en burgerzin

„Wie niet meedijkt in nood, verbeurt zijn erf”.

Bovenstaand motto lijkt ons, bewoners van de lage landen, voornamelijk van betekenis voor Nederland. Maar al zegt het iets wat ons allen direct aanspreekt omdat wij vertrouwd zijn met de strijd tegen het water, het heeft nog groter betekenis in het geheel van onze samenleving.

Wie niet meedijkt... heeft een treffende betekenis voor hen die als Nederlands onderdaan de leeftijd hebben bereikt van 23 jaar. Het boekje „Burgerschap en burgerzin” waar dit in staat, is een uitgave van een commissie, samengesteld op verzoek van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten. Keurig verzorgd door drukkerij Dico te Amsterdam.

Het is juist in ons huidige tijdsgewricht van groot belang opnieuw aandacht te schenken aan de inhoud van dit werkje. Toezending ervan geschiedt aan 23-jarige Nederlanders, met een duidelijke aanbeveling aan deze kiesgerechtigde burgers. Er zijn Gemeenten die er speciaal werk van hebben gemaakt een aanhef in het boekje te plaatsen als welkomstgroet tot de nieuwe burgers in hun woonplaats, wat het bijzondere karakter verhoogd. In een dezer inleidingen lezen we:

„Het Gemeentebestuur wil u door dit boekje nader brengen tot het besef van die nieuwe verantwoordelijkheid van Uw kiesgerechtigd burgerschap, maar ook nader tot begrip van het voorrecht dit burgerschap te bezitten in het democratisch bestel van ons vaderland.”

En als aanwijzing van dit kostbaar goed staat er:

„Het wil U de rijkdom van de democratische grondslagen van ons staatsbestel eenvoudig en levendig voor ogen stellen, opdat U Uw kiesgerechtigd burgerschap niet achteloos of onverschillig op U neemt. Want Nederland wordt niet bestuurd zonder U.

Nederland wordt niet bestuurd zonder U.

Ongetwijfeld een belangrijk punt dat we dagelijks geneigd zijn op de achtergrond te schuiven wanneer de zaken anders lopen dan wij wensen. Zonder dat men openlijk een dictatoriaal bewind huldigt, zijn er tallozen die in feite de mogelijkheden die de democratie biedt, trachten te kleineren en verdacht te maken. Maar het valt niet mis te verstaan wanneer dit frisse boekje aanvangt met een citaat van Koningin Juliana:

„...Vrije mensen met een geestelijk fundament, met een sterk verantwoordelijkheidsgevoel voor de medemens, met eerbied voor alles wat leeft en groeit en voor eens anders diepste overtuiging.”

„Wie niet meedijkt in nood...”

Ongetwijfeld heeft dit niet alleen betrekking op zorgen voor eigen erf, zonder zich rekenschap te geven van de wereld waarin wij leven. Berlijn ligt wel bijna 700 km van Amsterdam, maar vandaag liggen de gebeurtenissen die zich daar afspelen vlak naast uw eigen leven, en uw bestaan is niet meer denkbaar zonder het wel en wee van duizenden die met U hunkeren naar een vrije wereld.

„Het besef dat wij een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid dragen voor de publieke zaak,” zo zegt dat boekje, „is in ons volk langzaam gegroeid. Het christendom heeft daartoe de sterke stoot gegeven. Andere geestelijke stromingen hebben er in gelijke zin toe bijgedragen dit begrip inhoud te geven.”

En het vervullen van die bijdrage is mogelijk doordat:

„Ieder van u kan opklimmen tot de hoogste regeringsposten. Dat is niet alleen maar theorie, dat is ook praktijk. Want democratie is niet alleen het recht om te kiezen. Zij geeft ook aan iedere burger, die een bepaalde leeftijd heeft bereikt, de mogelijkheid om gekozen te worden.”

„Democratie is nog meer dan het recht om te kiezen en gekozen te worden. *Democratie is niet maar alleen een staatsvorm, democratie is een gezindheid.*”

Democratie is een gezindheid.

Het is dan ook iets wat niet denkbaar is los van de levensbeschouwing en de levensovertuiging. Het is niet iets dat kan worden begrepen in een formulering zonder dat men tevoren de wezenlijke waarde heeft beseft. Als de gezindheid zich aandient staat men open voor geestelijke groei naar de volwassenheid, vrijheid en zelfstandigheid. Men staat open voor kritisch onderzoek naar de oorzaken van onvolkomenheden, zonder kritiek is democratie onbestaanbaar. En men is instaat met groeiend onderscheidingsvermogen kritisch zijn bijdrage te geven waardoor democratie werkzaam blijft als gemeenschappelijk bezit. Democratie is de bloedsomloop in een gezonde samenleving.

Over de landsgrenzen heen, over de eigen begrensde van een te beperkte blik, voert dit beknopte boekje de belanghebbende naar ruimer verbanden tussen mens en gemeenschap. Het toont de samenwerking tussen de volkeren, en geeft een visie op het belangrijke proces van de Europese eenwording. Het stimuleert de gedachte om vanuit de waardering voor eigen plaats, de wil op te brengen Europa weer op te bouwen. Om begrip te tonen voor de snelle ontwikkeling van de diverse delen van de wereld.

Slot op pag. 3

Uitgave van het Humanistisch Verbond - Verschijnt om de veertien dagen
16e jaargang no. 17 - 9 september 1961

Kritisch allerlei

Johan Winkler heeft een boek van Herbert Auhöfer gelezen over „Aberglaube und Hexenwahn heute“ (Bijgeloof en heksenwaan in onze tijd), waarover hij in Het Parool schrijft:

„In de Westduitse Bondsrepubliek wordt het aantal heksenbanners op 10.000 geschat. En in datzelfde West-Duitsland vinden per jaar gemiddeld zeventig rechtszaken plaats waarbij heksen en heksenbanners betrokken zijn. Nu. In de twintigste eeuw. (...) Inderdaad, er is dus zoiets als een „onderwereld van onze beschaving“. Inderdaad, die beschaving – u moogt haar desgewenst christelijk noemen – is blijkbaar niet veel anders dan een heel dun vernisje, dat die onderwereld bedekt en verhuult. Maar dat vernisje zit vol barsten en door dat opengebarsten vernis dringt een allerschuwelijkste stank uw neusgaten binnen. (...)

Het Instituut voor Demoscopie oftewel publieke-opinie-onderzoek te Allensbach heeft geconstateerd, dat elke vierde Duitser aan astrologie gelooft (vandaar al die „sterren“-rubrieken in de Duitse weekbladen! – en in Het Parool? Red. K.A. –) en dat elke tiende Duitser in zijn persoonlijke leven aan enigerlei vorm van bijgeloof – waarzeggerij bijvoorbeeld – beslissende waarde toekent. (...) In Wasbüttel volgde een drankzuchtige in 1952 de kwakzalversraad op om de eigen urine te drinken, waarin eerst een muis levend gekookt was. (...) In 1950 moest een oude vrouw in de Allgäu door de autoriteiten naar een tehuis verdaan vandaan worden overgebracht, om haar voor verdere achtervolging als heks te vrijwaren. In het Günztal bij Weinried in Zwabenland werden zestien mensen als heksen beschouwd; een stokoud echtpaar werd deswege van huis en hof verdreven. (...) In Saarwellingen zetten in 1949 twee mannen een jongen van achttien jaar boven op een gloeiende kachel, omdat hij een kind drie-maal over het hoofd geaaid en daardoor behekst had. Toen hij flauw viel, legden ze hem op de grond en sloegen een kruis over hem, om aldus de duivel uit te bannen. (...) Wat is de grootste best-seller op het platteland van de Westduitse Bondsrepubliek? Het is het toverboek, dat het zgn. „Zesde en Zevende Boek van Mozes“ bevat (de titel gaat terug op het oeroude bijgeloof, dat Mozes behalve de boeken Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri en Deuteronomium nog meer boeken „geschreven“ zou hebben). In 1949 verscheen het geval, dat heel de negentiende eeuw door reeds vele drukken beleefde, opnieuw bij een uitgeverij te Brunswijk. In velerlei uitvoeringen en prijzen. In iederen band bijvoorbeeld voor... 111 mark. Het is een boek vol zgn. recepten, bezweringsformules enz. Te vies om allemaal te citeren. Hier zijn een paar betrekkelijk on-

schuldige (!) recepten: „Snijdt men een gat in het oor van een vol-maakt zwarte kat, laat men vervolgens wat bloed op een stuk brood lopen en eet men dat, dan helpt dat tegen koorts“. En: „Als men een levende muis een tand trekt en die om de hals van een kind hangt, dan zal het kind makkelijk tanden krijgen, het is ook een goed middel tegen kiespijn“. Het is in deze best-seller, dat ook een tijdlang het recept voorkwam, hoe men zich een groot vermogen kon verwerven door negen mensen om het leven te brengen: welnu, toen iemand dat recept opvolgde (hij werd gepakt toen hij net aan nummer negen toe was) hebben de uitgevers, in 1956, tenminste terecht gestaan, maar de 10.000 mark boete zullen makkelijk van de reeds gemaakte winsten af gekund hebben.“

Het Algemeen Handelsblad bevatte kort daarna ook een artikel over de heksenwaan onder de titel „Heksen worden schaars“, waarin wij lezen:

„Misschien mag men het aan de nuchtere aard van de Nederlanders toeschrijven, dat de heksenvervolgingen in ons land minder lang stand hielden dan elders. In 1597 werd voor het laatst een heks verbrand – in Schoonhoven.“

Het blad besluit zijn bespreking van het boek „Witchcraft to-day“ van Gerald B. Gardner met: „En in zijn waardering komt Gardner helemaal in het schuifje van de moderne antropologen, die de magie zien als een waardevolle psychologische steun voor de mens met een primitief cultuurpatroon – zij staat hem bij daar waar zijn kennis en bekwaamheid hem niet meer baten, bij de wisselvalligheden van het klimaat, bij droogte, regenval, insectenplagen, veeziekten, vijandige stammen... Waar de rationele ervaring tekortschiet komt een geloof gebaseerd op emotionele ervaring hem te hulp: de magie.“

Dat heeft de magie dan met vele andere soorten van geloof gemeen. Maar het is maar één kant van de zaak, want Winklers notities tonen duidelijk aan, dat er heel wat gevaarlijker kanten aan het bijgeloof zitten, die onze huidige beschaving blijkbaar nog onvoldoende bij machte is te bestrijden. Misschien dat de sentimentele, romantische Duitser er wat gevoeliger voor is dan wij, maar ook in Nederland is het bijgeloof nog bij lange na niet uitgestorven.

De directeur-generaal van het gevangeniswezen, mr. E. A. M. Lamers' mening over de berechting van souteneurs wordt met instemming aangehaald door het Algemeen Dagblad. Het schrijft: „Onze strafwet stelt souteneurschap op één lijn met bedelarij en landloperij. Een souteneur kan in Nederland worden gestraft met maximaal twaalf dagen hechtenis

en plaatsing in een rijkswerkinrichting voor de tijd van drie jaar. Zijn vergrijp wordt in onze wet beschouwd als een overtreding, niet als een misdrijf. (...) Zolang souteneurschap „geclassificeerd“ blijft als overtreding en niet als misdrijf, zal het niet mogelijk zijn de bestraffing afdoende te veranderen. Souteneurs zijn bovendien in grote meerderheid moreel bijzonder laagstaande, a-sociale elementen. Terecht merkt mr. Lamers op dat het 'voor de geestelijke gezondheid van ons volk uitermate belangrijk is een einde te maken aan de vreemde toestand, dat een zedelijk zo verwerpelijk bedrijf als dat van souteneur in de wet gelijk wordt gesteld met de voor de maatschappelijke orde alleen maar hinderlijke bedelarij en landloperij'. (...) Dat prostitutie geheel kan worden uitgebannen geloven wij niet. Het 'voordeel trekken uit ontucht', zoals de omschrijving van souteneurschap luidt, dient echter vele malen afschrikwekkender te kunnen worden gestraft dan tot dusverre.“

In die afschrikwekkende invloed van straffebepalingen geloven wij nu weer niet, omdat het souteneurschap niet iets is dat een zo verziekte geest nalaat als de straf erop groter is. Wij geloven wel in een strengere bestraffing, als die gepaard gaat met serieuze pogingen tot heropvoeding van de delinquent. Vooralsnog nemen we aan, dat mr. Lamers het ook zo heeft bedoeld.

Dat het antisemitisme ook in Oost-Europa nog bestaat, brengt de Joodse leiders tot de uitspraak, dat de Joden in de Sowjet-Unie in groot gevaar verkeren. Wij lazten daarover in de Nieuwe Rotterdamse Courant:

„Rabbin Richard Hertz uit Detroit heeft op de internationale conferentie van het Wereldverbond voor het progressieve Jodendom, die in Londen wordt gehouden, verklaard dat de Joden achter het IJzeren Gordijn in zeer groot gevaar verkeren. Hij riep de Joden op zich te verenigen om hun drie miljoen broeders in de Sowjet-Unie te redden van 'geestelijke groepsmoord'. De Russische regering, aldus rabbijn Hertz, tracht het Russische Jodendom 'geestelijk te laten verhongeren'. Zij doet dit methodisch en de hierdoor bij de Joden opgeroepen angst heeft geleid tot verdorring van het Joodse leven. De Nederlandse rabbijn J. Soetendorp deed een beroep op de Joden om niet tot dezelfde apathie en onverschilligheid te vervallen die vóór de vernietiging van de zes miljoen Joden door de nazi's bestond. Men nam met algemene stemmen een resolutie aan, waarin alle Joden en mensen van goede wil worden verzocht zich in te spannen ten behoeve van de Joden in de Sowjet-Unie opdat de Joodse instellingen en tradities daar gehandhaafd blijven.“

Met alle sympathie voor dit streven, zouden wij toch bijvoorbeeld rabbijn Soetendorp wel eens willen vragen wat hij in concreto

denkt te kunnen doen om tot een verbetering te komen van de positie van de Russische Joden. Het trieste van de huidige wereldsituatie is nu juist, dat wij van hier uit vrijwel niets kunnen doen om het lot van in het communistische machtsblok verdrukte minderheden te verbeteren.

Overigens is het ook „bij ons“ nog niet allemaal botertje tot de boom, als een tijdschrift als Time het nog bestaat de volgende brief uit Londen zonder commentaar op te nemen:

„Ik ben voor de blanken in Alabama. Die zogenaamde 'vrijheidsrijders' zijn een stelletje herrieschoppers; het is dezelfde bende die op het ogenblik hier in Engeland moeilijkheden maakt over de aanwezigheid van dat Amerikaanse Polarisschip. Ik ben blij dat de verstandige mensen in Alabama deze idioten behandelen zoals ze behandeld moeten worden.“

Tot besluit willen wij nog even terugkomen op de al eerder aangesneden vraag of het openbaar onderwijs wel veilig is bij het huidige ministerie van O. K. en W. De minister heeft het Tweede-Kamerlid Van der Veen (P.S.P.) een geruststellend antwoord gegeven, dat echter sindsdien door een hele serie artikelen in Het Vaderland weer danig werd ondermijnd. Nieuwe vragen kwamen er uit de Kamer en De Tijd-De Maasbode verdedigde het beleid van zijn geestverwante minister. De zaak is daardoor te ingewikkeld geworden om in de paar regels die wij in deze rubriek daaraan kunnen wijden, voldoende tot haar recht te komen. Wij moeten geïnteresseerden dus naar de betrokken artikelen verwijzen, terwijl nadien ook andere bladen zich uitgebreid met het benoemingsbeleid van deze minister hebben beziggehouden.

Onze algemene indruk blijft, dat het openbaar onderwijs er bepaald niet gerust op kan zijn, dat haar belangen bij dit ministerie zo veilig zijn als zij zouden moeten zijn. Tenslotte is het bijzonder onderwijs niet voor niets „bijzonder“ genoemd en dient de overheid voor alles de belangen van haar eigen, openbaar onderwijs te behartigen, zouden wij zo denken.

Stroomversnelling

Als pygmeeën bouwen wij fel luchtbruggen van lianen over de stroomversnelling van het ondoorwaadbare hart. Van oever tot oever klimmen de woorden en de gedachten, – zweefvlucht tussen leven en dood, luchtsprong tussen hemel en aarde. Maar ook aan de overkant sluit het oerbos het oergroen de kimmen onverklaard ondoorgondelijk groot.

Uit: Willem Brandt „Spoorzoekend naar een Woord“. Uitg. C. P. J. van der Peet, A'dam.

Sierksma en de theologie (I)

Meer dan een jaar geleden heeft dr. Sierksma, tot dan toe docent in de godsdienstpsychologie en de geschiedenis der primitieve godsdiensten aan de Leidse universiteit, zijn leeropdracht neergelegd. Hij heeft zich teruggetrokken in zijn werk als wetenschappelijk hoofdamtenaar en geeft geen college meer. Daardoor verdween een docent, wiens colleges door verscheidene studenten in de antropologie, de psychologie, de sociologie en de geschiedenis met graagte werden gevolgd. Zijn motief was o.a. dat hij ernstig moest betwijfelen of zijn leeropdracht en zijn colleges door de faculteit als legitiem onderdeel van de theologische encyclopedie en het universitaire onderwijs werden beschouwd. Die twijfel heeft men niet kunnen of willen wegnemen.

Er is aan deze gebeurtenis in de pers weinig aandacht besteed. Dat was blijkbaar ook de wens van Sierksma zelf, die er allerm minst de man naar is om het middelpunt te zijn van een „rel”. Als ik er hier op terugkom, dan is het ook niet om het „geval” Sierksma begonnen, maar de vraag naar de plaats van de godsdienstwetenschap aan de openbare universiteiten. Daarover is de laatste jaren nogal wat te doen geweest en men mag verwachten, dat ook humanisten in deze kwestie hun standpunt bepalen. Daartoe wil dit artikel een bijdrage zijn.

Godsdienst en universiteit

Al bij de voorbereiding van de Wet op het Hoger Onderwijs van 1876 ontstond zich een discussie over de plaats van de godsdienst aan de openbare universiteiten. Tot aan de Franse Revolutie toe was de theologie de centrale faculteit geweest, bestemd voor de opleiding van predikanten van de heersende, dus de hervormde of gereformeerde kerk. Na de Franse Revolutie kwam de scheiding van kerk en staat en was het de bedoeling dat de theologie als universitair vak geheel zou worden afgeschaft. Maar zover is het nooit gekomen. Pas in 1876 kwam men aan een regeling toe. Twee standpunten stonden toen naast of tegenover elkaar.

1. De scheiding van kerk en staat betekent voor Nederlandse verhoudingen niet dat de bezinning op de openbaring buiten de wetenschap gesloten moet worden; daarom behoude men de faculteit der godgeleerdheid, die haar uitgangspunt heeft in het christelijk geloof, zowel in zijn katholieke als protestantse vormen.

2. Men zette de faculteit der godgeleerdheid om in een faculteit der godsdienstwetenschap, waarin het verschijnsel godsdienst zo objectief mogelijk behandeld wordt; ofwel men schafte de theologische faculteit radicaal af en behandelde de godsdienstige verschijnselen in de faculteit van letteren en wijsbegeerte.

Zoals gewoonlijk in de politiek kwam er een soort compromis tot stand. Men bleef spreken van de faculteit der godgeleerdheid, maar met wijsbegeerte van de godsdienst als centraal vak (in plaats van de vroegere dogmatiek), en overigens met veel typisch christelijke vakken. De kerken konden, b.v. voor dogmatiek, z.g. kerkelijke hoogleraren benoemen, die een eigen plaats innamen aan de universiteit.¹ Dit compromis is in wezen gehandhaafd bij de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs van 1960. Thans wenste de Hervormde Kerk niet eens verder te gaan, omdat zij er bezwaar tegen had dat de staat b.v. een beslissing zou moeten nemen over een benoeming van een hoogleraar in de dogmatiek. Aan de andere kant was er steeds een nauwe samenwerking tussen de kerkelijke hoogleraren en de openbare faculteit. De meeste rijks- of gemeentehoogleraren doen trouwens of ze in een strikt theologische faculteit werken en behandelen hun stof vanuit een christelijke overtuiging.

Het kernprobleem

Maar hier raken we dan ook meteen de kern

van het probleem, dat ons bezig houdt. De vraag namelijk of er in de theologische faculteit ook plaats is of behoort te zijn voor mensen die de godsdienstwetenschap beoefenen als niet-christen of zelfs als niet-gelovige. In dit verband is het leerzaam wat professor Kraemer enkele jaren terug in „Wending” schreef naar aanleiding van Sierksma's boek „De Religieuze Projectie”, n.l.: „Ik durf de veronderstelling wagen, dat, wanneer Sierksma fenomenologie van de godsdienst doceert (en dat natuurlijk en ongetwijfeld naar alle regelen van die moeilijke kunst) het concrete effect in het algemeen niet zal zijn een gevoel van eerbied voor het phænomeen religie... maar een verkillend verdorring van alle religieuze spontaneïteit. Ik waag dit vermoeden niet, omdat ik veronderstel, dat dit Dr. Sierksma's bedoeling is of om iets af te doen aan de eerbiedwekkende problematiek, die verborgen is in zijn „god in de rug”, maar omdat die verkillende adem achter zijn „De religieuze projectie” te tasten is.” Weliswaar heeft professor Kraemer in een tweede artikel zijn spijt betuigd over de mogelijke sociale gevolgen van zijn kritiek, maar hij blijft er bij, dat „op zulk een gevoelig gebied als de religie het louter „objectief-wetenschappelijk” analyseren... vrijwel onvermijdelijk een verkillende werking heeft.”²

Verkillend en veelzijdigheid.

Sierksma is afgetreden als docent. De vraag blijft of er binnen de faculteit der „godgeleerdheid” plaats is voor een humanistisch docent; sterker of het niet een eis van veelzijdigheid is dat de faculteit, de curatoren en de minister zoveel mogelijk streven naar de vervulling van de leeropdracht in een aantal godsdienstwetenschappen aan de universiteit door niet-godsdienstige vakbeoefenaars. Deze veelzijdigheid is een kostbaar goed, waarover faculteit, curatoren en minister geroepen zijn te waken, welke verkillende werking dat in ons toch al zo veranderlijke klimaat mag hebben. Het verschaft in elk geval de warmte van een geestelijke strijd op hoog niveau en het verrijkt de wetenschap. Daarover in een volgend artikel.

J. P. van Praag

1. Zie Dr. H. Berkhof in „Wending”, maart en juni 1954.
2. Zie dr. H. Kremer in „Wending”, 1958/9 p. 720 vlgg. en de voortgezette discussie met Sierksma in „Wending” 1959/60 p. 76 vlgg., p. 222 vlgg. en p. 735 vlgg.

Als u er nou nog vlug bij bent ...

...zo zegt de als maar bezige leiding van het Zeeuwse weekend, dan kunt u mee genieten van een gevarieerd programma.

Zo op de valreep lezen we nog even van alles wat wordt geboden in de „Koebe!” te Burgh op Schouwen-Duiveland. We haken aan bij het begroetingswoord dat alle meedoeners te wachten staat, en we proeven tevoren: daarna is de poort geopend voor een feestelijk programma in woord en beeld, en onderling contact. Het echtpaar Treurniet zorgt voor een humanistisch woord, terwijl maaltijden en de Zeeuwse koffie afwisselen met kleurendia's en wandeling.

En dan nog een apart programma voor de kinderen!

U meldt zich nog maar als deelnemer op nummer 01116-364, voor het weekend van 23-24 september.

Managerziekte

De „manager-ziekte” is een typisch verschijnsel van deze tijd. In de „Geneeskundige Gids” schreef de Leidse professor in psychiatrie, Dr. E. A. D. E. Carp, daarover een studie. Hij zegt o.m. het volgende: „Zoals bekend dreigt het gevaar voor de lijder aan de managerziekte van de zijde van hart en vaatstelsel. Cirkulatiestoornissen, respectievelijk bloeding in de hersenen en het zogenaamd hartinfarct moeten worden genoemd. Prof. Carp haalt enkele recente statistische onderzoeken aan betreffende het hartinfarct. Volgens deze statistieken behoren 45 t.h. van lijders aan hartinfarct tot de „managers”, slechts 5 t.h. tot de ambtenaren en 15 t.h. tot de huismoeders. Het laatste percentage toont weer eens aan, hoe belastend de taak van sommige huismoeders kan zijn! Het hartinfarct wordt wel een beschavingsziekte genoemd. Ernstig is dat deze aandoening in alle gecivilizeerde landen een belangrijke stijging vertoont. En het is bekend, dat het onvermogen om zich van het werk periodiek vrij te maken, de ernstige ziekte heeft helpen oproepen.”

Prof. Carp wijdt ook enkele woorden aan wat men de psychische hygiëne van de lijder aan de managerziekte zou kunnen noemen. Voor de gezondheid van velen is het noodzakelijk, dat zij tot een betere dagindeling komen, dat zij de kunst leren verstaan van het „loslaten”, dat zij zich meer op hun gezin, trouwens op hun medemens in het algemeen gaan toelagen. Een soort revisie van hun waardensysteem is noodzakelijk. Slechts dan zullen zij het bestaan ook eens in geheel andere verhoudingen kunnen zien.

Slot van pag. 1

Het daagt de lezer uit tot het experiment, zonder waaghalzerij te propageren:

„Nog zoveel mensen zijn met sterke klauwen aan het verleden gebonden, hun oude harten staan niet meer open voor de geur van een nieuwe lente. Er zijn zoveel „voorzichtigen”, die wel iets willen, maar vooral niet te veel!”

Men mag niet verwachten dat in dit kleine werkje, waarin men zo openhartig de lansen breekt voor geestelijke vrijheid en zelfstandigheid, de tekortkomingen en tegenwerkingen breed worden uitgemeten zoals die helaas nog teveel worden ondervonden. Toch is voor ons humanisten de strekking van de inhoud meer dan alleen maar een serie fraaie woorden. Het is een wel-daad te weten dat hier gedachten zijn uitgesproken van officiële zijde, in het vertrouwen dat grote delen van onze bevolking voor rede vatbaar zijn, en begrip zullen hebben voor de roep naar arbeid aan een betere wereld, die spreekt uit het oude gezegde:

„Wanneer men wil genezen, is men reeds half gezond.”

VI.

De club

Op een ochtend al heel vroeg gonsde de kinderafdeling van ons huis van bedrijvigheid. De drie dochters liepen af en aan en voerden lange, ernstige gesprekken. Ruzie hadden ze niet, er viel geen enkel scheldwoord en er werden zelfs geen meppen uitgedeeld, zodat ik lang voor het opstaan al de indruk kreeg, dat er iets gewichtigs aan de hand moest zijn. Toen ik dan ook naar de keuken ging om thee te zetten en het ontbijt klaar te maken, werd ik door de oudste met groot enthousiasme ingelicht over hun activiteiten. Ze gingen een club oprichten en het zou reuze leuk worden! Ze waren nu bezig briefjes te schrijven aan alle kinderen in de buurt, die mee mochten doen. Die papiertjes moesten dan voor schooltijd of om twaalf uur in de brievenbussen gestopt worden en dan konden diegenen, die lid wilden worden zich tussen vier en vijf hier thuis komen melden voor de eerste vergadering. Het kostte twee cent per keer en als ze nog niet zoveel zakgeld kregen één cent.

„Guns!”, zei ik nog half slapend, „hoe haal je dat nou in je hoofd!” Het was natuurlijk heel onpedagogisch van me om dat te zeggen, want in alle boekjes staat, dat kinderen van een jaar of negen behoefte hebben om clubs te vormen en dat mag je volstrekt niet in de weg staan. Maar 's morgens voor negenen sta ik met de pedagogie op zeer gespannen voet. Ik drijf dan nog uitsluitend op mijn impulsen en weer intuïtief alles wat de chaos hier in huis kan vergroten. De kinderen weten dat en raken er niet in het minst door uit hun evenwicht. Wel vinden ze me op zo'n moment een enorm vervelend mens, waar absoluut geen verstandig woord mee te redeneren valt, maar aan de andere kant zouden ze toch heel gek kijken, als ze mij zonder slag of stoot voor hun buitenissigheden konden winnen.

Ze lieten me dus alleen met m'n misprijzen, de thee en de havermout en gingen door met de papiertjes, waar de uitverkorenen hun naam, adres en leeftijd eigenhandig op moesten invullen om zich vervolgens met het briefje tussen vier en vijf bij ons te melden. Het document mocht niet wegraken, want het gold ook nog als „bewijs van toegang” en „club-bewijs”.

Het gerucht van de club vloog als een windstoot door de straat. De telefoon stond niet stil: kinderen, die „de voorzitter” te spreken vroegen en inlichtingen wilden hebben en, onder schooltijd, moeders, die het zo'n enig idee vonden en vroegen of hun kind er ook bij mocht, want ze hadden nog niets in de bus gekregen en waren bang, dat hun lieverdje er psychisch wat van over zou houden als het buitengesloten werd! Ook dát nog...

Ik legde trouw alle problemen voor aan de voorzitter, die met een gewichtig gezicht alle moeilijkheden in een zwierige handomdraai oploste.

Waar de voorzitter bij het maken van de convocaties niet aan gedacht had, was, dat ze 's maandags altijd tot half vijf gymnastiek had en derhalve niet eerder dan kwart voor vijf thuis kon zijn. Het opvangen van de aspirant-clubleden zou dus op mij neerkomen, maar een moeder is een slim wezen en zo gaf ik de middelste dochter opdracht om voor de buitendeur te gaan staan en de menigte te laten wachten, tot de voorzitter zou verschijnen. Dit plichtsvergeten nest had echter al gauw een vriendinnetje ontdekt, waar ze zalig om de hoek mee ging hinkelen, niet meer te beschreeuwen, terwijl ze mij een half uur lang heen en weer liet hollen tussen de keuken en de voordeur. Met enige moeite lukte het me wel om ze op straat te houden, maar toen om kwart voor vijf een oorverdovend geloei de komst van de voorzitter had aangekondigd, was onze flat in

een oogwenk overstroomd door een wriemelende mierenhoop, die zich, met de „toegangsbewijzen” nog in de hand, tot in alle hoeken verspreidde. „Hoor eens”, brulde ik als de schipper van een reddingboot boven het geweld van wind en golven uit, „dát is geen vergaderen! Allemaal in de grote kinderkamer en bespreken wat jullie gaan doen met de club!” O, ja, dat was een idee en toen ze na een half uurtje door elkaar kwetteren, zich weer verwijderden met een geraas alsof er een onweersbui van de trap viel, was er een club geboren: de „Van Alles Wat Club”, waarvan de tweeëntwintig leden iedere woensdagmiddag van drie tot vijf bij elkaar zouden komen om te vergaderen, Donald Ducken te lezen en te spelen met de spelletjes van het kind, waar de bijeenkomst gehouden werd. Dat zou rouleren, want ieder kind heeft weer andere spelletjes, zodat ze een grote verscheidenheid van mogelijkheden hadden om zich bezig te houden. De moeder van het kind moest dan voor snoep en limonade zorgen en in ruil daarvoor stonden de clubleden ervoor in, dat na afloop alles weer netjes opgeruimd werd, wat geen enkele moeder geloofde. Terecht, achteraf gezien.

Er volgde een rumoerige tijd, waarin veel en gewichtig getelefoneerd werd en de besprekingen niet van de lucht waren. De gekozen penningmeester werd na een poosje van zijn functie ontheven, omdat hij het geld zomaar in een leeg gestampte-muisjesbusje bewaarde en niets opschreef, terwijl schorsing werd overwogen van leden, die meer dan acht cent schuld hadden, want zulke bedragen waren niet meer in te halen, vonden ze.

Met de uitstapjes naar Schiphol en Zandvoort, die ook op het programma gestaan hadden, liefst per gehuurde autobus, en de excursies naar het Rijksmuseum liep het minder vlot dan het bestuur zich aanvankelijk had voorgesteld, maar niemand wanhoopte.

Zo verliepen vele maanden, met ontelbare woensdagmiddagen. Als moeder van de voorzitter en opper-donatrice viel mij de grote eer te beurt om als invalster te mogen fungeren, wanneer de moeder-van-de-week onverhoopt verhinderd bleek te zijn om de club te ontvangen. „Bij mijn moeder mag het altijd”, en dan kon ik twee eindeloze uren lang nergens meer zitten. Ik struikelde over de kinderen, die languit ergens op de grond lagen te dammen of te schaken. In de eetkamer werd tafeltennis gespeeld, in de badkuip waren een paar aan het bootjevaren en overal verspreid zaten of lagen er figuren te lezen, te tekenen, te knippen of met het een of ander te spelen en er werd in ploegen in de keuken limonade gedronken. Krijgertje en verstoppertje had ik verboden en geschillen mochten onder geen enkele voorwaarde met de vuist beslecht worden.

Tegen vijf uur werden ze onrustig. Dan moesten ze naar hun vaste televisieadressen, want geen enkel kinderfeest, wat je ook te bieden hebt, mag tegenwoordig later dan vijf uur ophouden. Na een laatste rommelende donder over de trappen daalde er dan een diepe stilte over de ravage in huis. De kat durfde weer tevoorschijn te komen en liep vreemd rond te ruiken, terwijl ik twee koppen sterke koffie en de hele televisietijd nodig had om alles weg te bergen, af te wassen, aan te vegen, op te dweilen en recht te zetten.

De „Van Alles Wat Club” is nu allang weer ter ziele. Doodgebloed met een batig saldo van f3,54 en sindsdien opgevolgd door ettelijke hockey-, voetbal-, fiets- en zeepkistenkarretjesclubs, maar die waren naamloos en bleven gelukkig buitenshuis.

A. S.

Stijlmijmerij

Mag ik nog even doormijmeren over de vakantie? Ditmaal niet over de vakantie in het algemeen, maar over die van mijzelf. U moet weten, dat ik verzet ben op oude (en ook nieuwe als ze goed zijn) bouwwerken en u kunt mij in de vakantie dan ook veelvuldig aantreffen in middeleeuwse kerken, kastelen en raadhuisen. Van dit jaar wilde ik het aangename eens met het nuttige combineren en mijn denkbeelden over de bruikbaarheid voor ons van vormen en tradities uit andere kringen aan de praktijk toetsen. Dies trokken mijn vrouw en ik op een vroege zondagmorgen naar de Russische kerk in Parijs om er de dienst bij te wonen. Eerlijk gezegd, het ging niet zozeer om die dienst als wel om het koor. Nu, we hebben er geen spijt van gehad. Er waren veel indrukwekkende momenten en de zangers zongen subliem. Maar... was er iets voor ons bij?

Ik heb over deze vraag lang nagedacht, bepaalde onderdelen in mijn fantasie overgeplaatst naar een Verbondsbijsenkomst, de entourage getoetst aan onze behoeften en de sfeer getracht te benaderen vanuit de opvattingen van de humanist. Maar nee, hoeveel schoonheid en wijding het geheel ook bood, voor ons heb ik er niets kunnen vinden. U kunt derhalve gerust zijn, er komen mijnerzijds geen aanbevelingen voor kaarsen en wierook, ikonen en altaren, mij-

ters en kazuïvels. Het koor, ja, dat is een ander chapter, waarover ik nog wel eens kom te mijmeren.

Maar heb ik dan te veel gezegd toen ik beeerde, dat wij bij de opbouw van een humanistische stijl best eens bij andersdenkenden te rade kunnen gaan en daar heus wel het een en ander zullen opsteken? Nee, toch niet, want dat bezoek aan die kerk heeft wel degelijk resultaten afgeworpen. Ik heb er namelijk gezien en gehoord hoe het bij ons niet moet en ook niet kan. Het komt er nu maar op aan, dat deze negatieve ondervinding wordt omgezet in een positieve ervaring (da's niet van mij, maar van Fritz Küinkel). Welnu, die positieve ervaring is, dat we, ook in onze stijl, redelijk moeten blijven. Dat onze vormen niet moeten worden bepaald door mystiek, maar door klaarheid, openheid en natuurlijkheid. Dit sluit een zekere symboliek niet uit en evenmin behoeven we bepaalde ceremonieën af te wijzen, als we er maar voor zorgen grond onder onze voeten te houden.

We zijn een paar dagen later ook nog naar de Moskee in Parijs geweest. Grotere tegenstelling dan die, welke er bestaat tussen dit huis der Muzelmannen en de door ons bezochte kerken en cathedraalen, is moeilijk denkbaar. Hier geen halfduister, geen geheimzinnigheid, geen wierook- en kaarsenwalm en geen onmetelijke ruimten. Integendeel, het was alles veel aardser, menselijker zou ik haast zeggen. De zon scheen

overal vrij naar binnen en er woei een frisse wind, zowel figuurlijk als letterlijk. Want er is een open hof in het midden en rondom liggen tuinen. Helder geschrobdde vloeren, prachtige helgekleurde mozaïeken, kunstig bewerkte friezen, gezellige ontvangkamers en een stijlvolle trouwzaal. En overal bloemen en planten.

Met al mijn oprechte bewondering voor de gothiek, het romaans, de renaissance en de barok, voor de bouw van een humanistisch huis zou ik beslist eerst eens gaan babbelen met een mohammedaans architect!

En als slot van mijn kerkelijke avonturen in Parijs een trouwpartij in de Ste. Geneviève. Een passende omgeving, ruimte voor familie en kennissen, een gevoelig woord van de priester, een verrukkelijke aria van Händel gezongen door een sopraan met orgelbegeleiding en ongetwijfeld bij het jonge paar het besef, dat zij deel uitmaken van een hechte gemeenschap.

Kijk, dat vond ik — mutatis mutandis — nu echt iets ook voor ons. Het Verbond betrekken in de persoonlijke gebeurtenissen, niet alleen bij beroerdigheid, maar ook bij vreugde. Huwelijk, geboorte, ziekte en dood, het zijn ook voor de humanist evenementen, die ver boven de alledaagse dingen uitgaan en die dikwijls van grote invloed zijn op zijn leven. Hier het Verbond in betrekken betekent het gezamenlijk beleven van de blijdschap en het gezamenlijk verwerken van het leed.

Styllet

De Gaulle en de Golem

Toen de – voorlopig – laatste opstand van de Franse para's ineenzakte kon ook bij ons pers en publiek met een zucht van verlichting van deze para-normale sensaties weer terugkeren naar het normale televisie-programma met zijn vertrouwde, prettig-kalmerende sensaties.

Die de Gaulle was wel een militarist, een romantisch nationalist, een dictator, – maar dit had hij toch weer eens kranig gedaan!

Laten wij eens aannemen dat het zo was, laten wij de smekende stem van de sterke man aan de radio vergeten: „Aidez-moi, – helpt mij, Français et Françaises!” Maar wat heeft de Gaulle nu werkelijk bereikt? Hoe stond het de dag na de triomf met de Franse democratie?

En hoe staat het met de pretorianen, die nu sedert tien jaren met of tegen de Gaulle geweldspolitiek hebben bedreven? Een paar van hen zijn uitgerangeerd. De Gaulle heeft van een verpest lichaam een paar puistjes afgekrabd. „Als men”, zegt Leonardo da Vinci ergens, „als men een boom tot op het merg aanboort en er arsenicum in spuit, kan men zelfs de vruchten vergiften.” De Gaulle heeft een paar stinkende vruchten van een boom verwijderd, die hij zelf met het vergif van het nationalisme en het geweldsgeloof had helpen bederven.

Mendès France, geen generaal, maakte al jaren geleden een einde aan de zinloze oorlog in Vietnam. Hij wist ook dat de Franse macht in Noord-Afrika niet te handhaven was en heeft met zijn politiek ten opzichte van Tunis en Marokko de grondslag gelegd voor een samenwerking tot wederzijds nut. Mendès France vond dat het Franse volk meer met melk dan met wijn gediend was en dat de dorre grond van Afrika meer behoefte aan water dan aan bloed had... Dit beviel De Gaulle en de zijnen niet – het was zo weinig heroïsch.

Maar thans mag hij blij zijn als hij, na de ontzaglijke inspanning die Frankrijk zich heeft getroost, na de zware verliezen die het heeft geleden, na de vele misdaden die het heeft gepleegd en na de ontbinding van alle zedelijke maatstaven en normen, in staat zal zijn het bankroet af te wikkelen.

De materiële en morele schulden moeten worden betaald. Niets wordt ons geschonken of kwijtingescholden. Het is gemakkelijk „de knoop door te hakken” en door krachtdadig optreden voldongen feiten te scheppen. Veertig jaar en langer is b.v. Bismarck niet alleen in de Duitse geschiedenisboeken de „Reichsschmied” geweest, die met drie oorlogen en bloed en ijzer het Duitse Rijk „samensmeedde”. De wereld was vol bewondering en de Duitse kerken, universiteiten, de bourgeoisie en het jonge kapitalisme meenden, dat succesvolle politiek alleen „realistisch” was als er macht en geweld bij te pas kwam. Slechts een wereldvreemde filosoof, wonende in de gletscher-eenzaamheid van Siels-Maria (Nietzsche), voelde meteen, dat dit succes zeer duur betaald was. En Victor Hugo, groots als altijd schreef: „Deze oorlog heeft ons een verschrikkelijke erfenis nagelaten: Een volk dat de oorlog verloren heeft en een volk dat de oorlog gewonnen heeft...” In 1914 bleek dan ook dat de Vrede van Frankfort (1871) geen einde maar een begin was en op de glorieuze keizerskroning te Versailles in 1870 volgde

het verschrikkelijke Verdrag van Versailles van 1919. Maar terecht zegt Schiller: „Das ist der Fluch der bösen Tat, dass sie fortzeugend Böses must gebären – dat is nu juist de vloek van de boze daad dat zij, zich voortplantend, steeds nieuw kwaad moet baren” –; de bijkans pathologische haat en verbittering van het uit zijn Bismarck-illusies geschopte Duitse volk is een van de belangrijkste oorzaken van Hitlers succes en de tweede wereldoorlog geworden.

Wanneer wij rustig de geschiedenis, onze wereld en onze eigen beroepskring bekijken dan moeten wij wel tot de conclusie komen, dat onze samenleving de elementen „macht” en „geweld” niet missen kan. Maar twee dingen moeten wij heel goed weten.

Macht heeft de neiging, zich te verzelfstandigen, zich aan controle te onttrekken en zich tenslotte te keren tegen de eigen baas. Het zijn sterke benen, die de weelde kunnen dragen. En handen die zedelijk zo sterk zijn dat zij de macht kunnen blijven beheersen, zijn bijzonder zeldzaam. Zonder een sterke en bewust gerespecteerde democratische controle wordt haast ieder mens door „macht” gecorrumpeerd. Al gauw hanteert dan niet de hand meer het zwaard maar het instrument de hand.

Het ligt voor mij voor de hand hierbij aan de ballade „Der Zauberlehrling” van Goethe te denken. De toverleerling verandert een bezem in een waterdrager, maar daarna kan hij hem niet meer onder bedwang krijgen en het hele huis dreigt te „verzuipen”. In wanhoop roept de jonge man: „Ach die Geister die ich rief, Werd'ich nun nicht los – Ach de geesten die ik opriep, raak ik nu niet meer kwijt.” Gelukkig komt „der alte Meister” op tijd terug en jaagt het spook weer naar zijn hoek terug, waar het als bezem weer wachten mag totdat de meester het roept...

De ouderen onder ons zullen zich nog het boek De Golem van de Tsjechisch-Duitse schrijver Gustav Meyring uit Praag herinneren, waarin een Joodse sage is verwerkt. Een wonder-rabbi had een kunstmatige mens, een Homunculus, geschapen, die in de oude legende „Golem” heette. De Golem was ontzaglijk sterk. Toen bij een bezoek van de keizer op het Hradschin het plafond van de grote zaal in elkaar zakte, duwde de Golem de hele zoldering omhoog tot alle gasten in veiligheid waren. Maar de Golem was zonder hersenen en omdat de rabbi niet slechts een kundig maar ook een wijs man was, leerde hij aan niemand de toverformules waarmee hij de Golem telkens in het leven riep. Doch op een gegeven moment weten leerlingen zich van enige formules meester te maken – groots heeft Paul Wegener in een van de expressionistische films van na de eerste wereldoorlog uitgebeeld hoe de Golem vernietigend en onweerstaanbaar door de straatjes en

steegjes van het oude Praag raast en tenslotte zijn dom-sluwe meestertjes vertrappt: een legende van een schokkende symbolische kracht. Zo namelijk zijn ook in onze wereld de toverformules van de uiterste natuurkrachten uit de handen van de reine heer en meester in het bezit van mensen gekomen, die niet geleerd hebben, hun eigen driften, eerbij, naijver, geldingsdrang, ijdelheid, angst en wantrouwen te beheersen en te beteugelen. Zo ook meende de Gaulle dat hij straffeloos de bloedhonden van het geweld „op de man” kon dressereren, hen vervullen met het bewustzijn van hun belangrijkheid, steeds meer zich zelf en zijn land ervan afhankelijk kon maken – totdat ze plotseling hemzelf aanvlogen... En Frankrijk, de Franse democratie – hoe raken zij zo meteen hun de Gaulle-Golem weer kwijt, aan wie zij zich helemaal hebben uitgeleverd? En hoe wil men de Duitse herdershond weer aan de ketting krijgen? Deze hond, die zich al weer onmisbaar voelen mag, deze hond die men eerst half dood geranseld, vervolgens van de vilderij weer heeft teruggedraaid en die nu door een overmaat aan dressuur, honger, ondervoeding, vernedering en gevele helemaal wild en vals en onberekenbaar is geworden? En het is pas vijftien jaar geleden, dat wij het Aidez-moi door de ether hoorden, omdat men niet wist, hoe men de Germaanse demonen, die men zelf had opgeroepen of welwillend had getolereerd niet meer bezweren kon...

Hier wil ik nog een andere gedachte aan vastknopen. Macht en geweld, machtswellust en geweldsgeloof hebben iets gemeen met bedwelmende middelen. Zij bewijzen hun eigen noodzakelijkheid en onontbeerlijkheid: zonder hen kan je denken noch slapen. Je organisme eist steeds grotere doses en hoe sterker de behoefte wordt hoe geringer je kracht om er tegen in te gaan. Ook verliest het individu alsook de samenleving alle maatstaven. Er zal zo meteen in Frankrijk haast niemand meer zijn, die in Algerije niet iets of iemand verloren heeft, die er niet gewerkt of gevochten of gefolterd heeft, die er niet tenminste door aandelen of dwaze wensdromen mee verbonden is en die niet in een zesjarige „vuile oorlog” volgegaten werd met domme denkcategorieën en inhumane ideeën. D.w.z. dat het intellectueel en moreel zieke en perverse *normaal* is geworden, zoals b.v. in zekere Beierse en Zwitserse dorpen het struma „normaal” is. Deze normaliteit van het onmenselijke, en de verheffing van enkele materiële krachten tot de eigenlijke levensrealiteit maken het doorbreken van de duivelskring van dreigementen en angst, van wantrouwen en geweld bijkans onmogelijk.

Christus spreekt van metanoësis – het gans anders worden. En in diezelfde geest laat de diepzinnige oude legende de Golem door een kind overwonnen en van zich zelf verlost worden...
Hein Herbers

De taal te lijf

De poëtische intentie beweegt zich tussen de polen van hoogste verrukking en diepst berusten, en de dichter, bezeten van zijn geluk of geslagen door zijn leed, gaat verwoed de taal te lijf om het woord aan zijn wil te onderwerpen. Het gevecht met de taal geschiedt uit zelfbehoud: de poëet móet zich uitspreken, ook al legt hij al vechtende zijn zwakke zijden bloot. De muze laat zich nu eenmaal niet straffeloos omarmen. Nochtans is de dichter er heilig van overtuigd dat hij boven het woord kan uitstijgen; de illusie van de onmogelijkheid dringt eerst na de uitstorting van zijn dichtelijke energie, na de wording van het vers, tot de dichter door. En wanneer hij zich rekenschap aflegt van de prestatie, doorziet hij de broosheid van zijn overwinning. Na de geboorte is het vers los van zijn schepper gekomen en de dichter zal het in het licht zenden, als hij er zich nog over verwondert, hij zal het terzijde leggen indien hij de zege, op de taal behaald, als een Pyrrusoverwinning beschouwt. Vroeg of laat zal iedere dichter tot het inzicht komen, dat tussen intentie en prestatie een wereld van extase en resignatie ligt.

Welke maatstaf legt men aan bij het keuren van poëzie? Het zal steeds de goede smaak zijn die poëtisch gewas van a-poëtisch onkruid scheidt. Ieder vers zal men moeten wikkelen en wegen, en wat te licht bevonden wordt, moet teruggebracht worden naar de producent. Wij stellen de balans in werking en leggen het vers van Cees Nootboom op de schaal.

Nootbooms laatste bundel, Het zwarte gedicht, is zijn porta nigra geworden. Dood en angst krassen er als kraaien, ze vreten de dichter van binnen aan: „alleen van binnen pikken/de langzame snavels door”. De verzen uit deze bundel bestaan uit stukjes en beetjes, ze zijn niet in alle opzichten evenwichtig. Wat heeft ons de kreet

*ik besta in de wereld
en ik ben er niet*

*ik proef
dode, zwarte gezegdes.*

nog te zeggen? Meer voldoening schenkt het slot van het vers Ik ratel met mijn stappen:

*ik zeg niets ik zeg niets
in mijn keel krampt en kankert
het gedicht.*

De bundel Het zwarte gedicht heeft me niet van Nootbooms gebrokenheid overtuigd. De verzen missen het merk van echtheid en zijn op enkele na de bittere vruchten van een vroeg oud geworden talent. Het laatste vers uit de bundel, Het stenen teken, symboliseert het afscheid van 's dichters jeugd en verwoordt de verstarde versombering van het bestaan. De intentie mag gaaf zijn, de prestatie is het geenszins:

*Opnieuw nog een keer loop ik in de zilveren
[velden van vroeger
in elke stap til ik mijzelf en zet mijn tekening
naar een wrede langdurige waarheid zoek ik
de stem die ik vind spreekt of kan spreken.
een beetje nog wil ik blijven en wachten
harder wordend en zingend, langzaam breken
[en wachten
hoe in de heldere wolken
mijn verandering getekend wordt.*

*veel woorden en weinig heb ik
uit de bedorven tuin van mijn jeugd
dit alleen bleef over: het gebroken spel
waar de dood in verborgen was.
etc.*

Tegenover de donkere verzen van Nootboom zou ik de lichte van Bert Voeten willen stellen, uit diens jongste bundel De tijd te lijf en andere gedichten. De uitwerking van een motto

van Paul Eluard: Sur la terre désenchantée/ Plus rien à vaincre que le temps, vinden we in het titelgedicht:

*Op de onttoverde aarde
gaan wij de tijd te lijf
met onzinnige wapens*

*wij maken mensen
uit niets ontziende liefde
stichten steden
vuren kleuren af
laten hout zingen
steen schreeuwen
hakken een pad door de taal
omarmen en kussen
weerloos van woede
dit dodende leven.*

Voeten tracht het leven aan de taal te ontrukken, in zijn verzen beleven we één enkel ogenblik de tijdeloosheid mee, het zwevende gevoel bevangt ons als we de beelden van Voetens verzen langs ons heen zien gaan en erdoor worden opgenomen en aan de aarde onttoogen, zoals bij het lezen van

POËZIE

*Een klinkende woning openstoten
een huid van taal blootstellen
een weer en wind.*

*Woorden vinden
naar het hart van de werkelijkheid
langs de weg van de meeste weerstand.*

De vergelijking der citaten blaast mij een evenredigheid in. Ik meen niet ver bezijden de waarheid te zijn wanneer ik stel, dat Nootbooms en Voetens poëtische potentie zich verhouden als de sleutelwoorden bloedarm en bloedwarm.

Ellen Warmond

Van de bezonnen verrukking van het voornamelijk visueel bepaalde vers van Voeten naar het intuïtieve dichtwerk van Ellen Warmond. De ingewijde lezer zal zich haar bundels Proeftuin, Naar men zegt, en Weerszij van een wereld herinneren. De dichteres was in de vijftiger jaren voor velen een revelatie door haar directe poëtische dictie, die vooral steunt op de opeenstapeling van metaforen. Ellen Warmonds poëzie heeft een eigen, persoonlijke klank, haar benadering van de levensverschijnselen is zuiver vrouwelijk, zo van de liefde die in de bundel Warmte, een woonplaats centraal staat. Ellen Warmond vindt heul en heil in de zinnelijke liefde en zij weet de verrukking te transponeren in artistieke, dat is voor anderen te belevens, taal. Men leze

Kroniek der poëzie

door

F. de Vries

DAAROM

*Omdat je jezelf bent
dat is: jij
twee letters
een streeldier
een zacht klimaat
om in te genezen*

*omdat ik mezelf ken
dat is: ik
twee letters
een grens
om te passeren
naar betere streken*

*zoals: wij
twee letters
een waarheid
een wereld
om te bewonen.*

Ellen Warmond dient zich mijns inziens te hoeden voor het maniërisme: het gevaar dat de aanspreekvorm van haar gedichten, vrijwel steeds de tweede persoon, de poëzielezer niet zal blijven boeien, lijkt niet denkbeeldig. Nochtans is Warmte, een woonplaats een sterke bundel.

De dichter, die zich achter het pseudoniem Herluf van Merlet verschuilt, zal bij weinigen bekendheid genieten. Van Merlet heeft een bundel verzen geschreven, een bundel novellen, een roman en wat aforismen, en naar zijn laatste poëtische oogst, de bundel Per saldo, te oordelen, steekt er in deze nu ruim zestigjarige dichter een groot talent. In enkele verzen klinkt een Slauerhoviaans geluid, zoals in een fragment van Varen: „Wat baten kleine zorg en angst voor averij? Elk avontuur vereist een durvend kapitein. Het ergst verval vreet onder laad- en waterlijn, het einde is tóch sloop of zinken met slagzij.”

Van Merlets verzen kennen de verrukking slechts als een verre herinnering. De dichter ziet het leven aan zich voorbijgaan. Zijn ervaringen in het concentratiekamp en het sanatorium heeft hij verwerkt in enkele van melancholie vervulde verzen die niet nalaten indruk te maken.

Twee verzamelbundels bij Stols, in de mooie reeks De blauwe distel. Van Greshoff is de achtste druk verschenen van de Verzamelde gedichten, die vijftig jaren dichtelijke werkzaamheid omspannen: 1906-1956. De gemakkelijk aansprekende verzen van de pittige Jan acht ik genoegzaam bekend. Michel van der Plas bundelde de poëtische vruchten van een decennium in Edelman-Bedelman. De verzen van Van der Plas hebben een epische inslag, we vinden in de verzamelbundel vele schetsjes in versvorm. Meeslepend is Van der Plas' poëzie nergens. De gedichten boeien de lezer door een enkel geslaagd detail, deze parlandopoëzie wordt geschraagd door de dichtelijke vondst, niet door de verbeelding. Ter illustratie van het genre-achtige in Michel van der Plas' verskunst citeer ik:

DE BANK

*Vlak voorbij Leiden, zuidwaarts, laat de trein
een bos, behorende bij een gesticht,
links liggen; maar in 't midden komt een klein
heuveltje met een brede bank in zicht.*

*De bosrand buigt zich nog als het refrein
van een psalmodisch ingezet gedicht
over de bank, vrij, altijd leeg naar 't schijnt,
op de open weide en de weg gericht.*

*Daar te zitten moet heerlijk zijn: men zou
ten halve wonen in de wereld en
ten halve in het vogelrijk, getrouwd
aan lief en lied; maar het lijkt wel of men,
eenmaal in 't bos, die droom niet meer teweeg
kan brengen, want de bank is altijd leeg.*

Vijf dichters leverden slag met het woord. Ik heb ze voor u in de waagschaal gesteld. U kunt het gewicht van elk vers aflezen indien u de poëzie in u opneemt.

1. Cees Nooteboom – *Het zwarte gedicht*. Amsterdam, 1960. N.V. Em. Querido's Uitgeverij. Prijs f 3,90.
2. Bert Voeten – *De tijd te lijf en andere gedichten*. Amsterdam, 1961. Uitgeverij De Bezige Bij. Literaire-Pocketserie no. 64. Prijs f 2,50.
3. Ellen Warmond – *Warmte, een woonplaats*. Amsterdam, 1961. Em. Querido's Uitgeverij. Prijs f 3,90.
4. Herluf van Merlet – *Per saldo*. 's-Gravenhage, z.j. 1961. Uitgeverij A. A. M. Stols/J. P. Barth. Prijs niet bekend.
5. J. Greshof – *Verzamelde gedichten*. Achtste vermeerde druk. 's-Gravenhage, z.j. 1961. Uitgeverij A. A. M. Stols/J. P. Barth. Prijs niet bekend.
6. Michel van der Plas – *Edelman – Bedelman/Gedichten 1945-1955*. 's-Gravenhage, z.j. 1960. Uitgeverij A. A. M. Stols/J. P. Barth. Prijs niet bekend.

Lezingen voor de radio

- 10 sept. VARA 9.45 uur: Dr. Kwee Swan Liat: „Leven in een onvolmaakte wereld”.
17 sept. VARA 9.45 uur: Dr. H. Bonger: „Ik ben helemaal niks”.
24 sept. VARA 9.45 uur: Drs. A. R. Vermeer: „Het Hum. Thuisfront”.

U kunt zich op de wekelijks verschijnende teksten van de lezingen abonneren door overschrijving van f 4,- per jaar op giro no. 58 t.n.v. de Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Voor leden van de luisterkring f 3,- per jaar. Losse nummers f 0,25.

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: P. W. van der Vliet

Redactieraad: Mr. H. Singer-Dekker, dr. H. Bonger, prof. dr. J. C. Brandt-Corstius, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof, H. A. Scheltes, J. van Straten

Redactiesecretaris:

H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam 4, telefoon 80641

Administratie, abonnementen en advertenties:

Oudegracht 152, Utrecht, telefoon 1 01 63; postgiro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag
Kleine advertenties f 0,20 per woord

Abonnementsprijs voor leden van humanistische organisaties f 5,- per jaar, voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,-; losse nummers f 0,30.

IK denk er ZO over

Het steeds onbevredigde, dat de mens in zich draagt

De Belgische hoogleraar dr. F. L. Ganshof schrijft in zijn overzicht van de Middeleeuwen (zie: „De Pelgrimstocht der Mensheid”, deel II, blz. 129), dat men in de 14e eeuw zocht naar nieuwe godsdienstige aandoeningen „om het steeds onbevredigde, dat de mens in zich draagt, tot rust te brengen.”

Deze omschrijving van de religieuze behoefte in de mens trof mij bij lezing. Doch ik vraag mij af – en ik leg het aan de lezers van dit blad ter overweging voor –, of dit „onbevredigde, dat de mens in zich draagt”, aan de mens van nature eigen is, dan wel aangeleerd blijkt te zijn.

Wie aan roken verslaafd is, voelt zich telkens onbevredigd en steekt daarom een sigaret op. Dit gevoel van onbevredigdheid, dat door een kleine dosis nicotine verdreven wordt, is stellig aangeleerd en spruit niet voort uit een natuurlijke behoefte.

Is het niet evenzo gesteld met de religieuze behoefte in de mens? Wie van jongsaf heeft horen spreken en bidden over hemelse zaligheden, waarbij aardse genoegens in het niet zinken, gaat zich inbeelden, dat het gewone leven op aarde niet voldoet en zoekt bij teleurstellingen en tegenslagen een tegenwicht in datgene wat de Kerk belooft.

Onlangs vertelde een R.K. dame mij over haar neef, die als soldaat de beide politionele acties in Indië had meegemaakt. Hij had in Indië zoveel slechtheid ontmoet, dat hij – zo zeide zij – „niet meer van de wereld hield” en na zijn repatriëring in het klooster ging.

Voor een Rooms Katholiek, die (evenals de jonge Boeddha, toen deze op zijn rit buiten de paleistuin een grijsaard, een zieke en een dode

ontwaarde) om een of andere reden teleurgesteld wordt, wanneer hij in het leven onder gedompeld wordt, is er een uitweg. Hij kan zich van het leven afwenden en in het klooster de ingebeelde zaligheid zoeken van de vereniging met Christus. Voor een Protestant, die in de strijd om het bestaan de kous op de kop krijgt, bestaat een dergelijke concrete uitweg niet. Hij kan niet uit het leven wegvlugten. Wél kan hij compensatie zoeken in zijn geloof en zich burger gaan voelen van twee rijken: van het aardse én van het hemelse. Doch het blijft bij „innerweltliche Askese” (Troeltsch). Voor ons humanisten bestaat géén concrete uitweg en evenmin een denkbeeldige uitweg. Wanneer de levenswerkelijkheid ons teleurstelt, kunnen wij noch geheel noch gedeeltelijk aan de levenswerkelijkheid onze rug toekeren. *Geen vlucht, maar stand houden* is ons devies.

Kent u het boek van Lin Yu Tang: „The Importance of Living” (in het Nederlands verschenen onder de titel: „Wijsheid met een Glimlach”)? Dit weldadige boek leert ons, geen fantasiewereld boven of tegenover de gegeven werkelijkheid te stellen, doch volledig deel uit te maken van de werkelijkheid om ons en in ons. De oude Chinese levenswijsheid leert ons, tevreden te zijn met wat is en niet te verlangen naar wat „het steeds onbevredigde, dat de mens in zich draagt” ons influistert. Wij moeten ons in onze levenssituatie gaan voelen als een vis in het water. Hoe beter we dit leren, hoe minder we last hebben van „het steeds onbevredigde in ons”, hoe minder we onze toevlucht zullen nemen tot geestelijke sigaretten-rokerij.

P. D. van Roijen

Eed en belofte

Als een getuige op de vraag, of hij de eed wil afleggen, ontkennend heeft geantwoord en, eventueel na een nadere vraag, dit heeft toegelicht met de verklaring, dat hij niet aan een god gelooft of een dergelijke motivering, beschikt de rechter over voldoende gegevens om hem te doen concluderen, dat art. 3 van de wet van 1916 van toepassing is. D.w.z. dat de getuige, op grond van bezwaren ontleend aan zijn opvattingen omtrent de godsdienst, moet worden toegelaten tot het afleggen van de belofte, als hij de desbetreffende schriftelijke verklaring tekent. Er is voor de getuige geen enkele reden de rechter in deze een lesje voor te zeggen, door de bewoordingen van het betreffende artikel als een toverformule op te zeggen. De rechter behoort toch de wet te kennen en haar toe te passen. De getuige behoort niet in de noodzaak te worden gebracht hem te herinneren aan, wat hij als afgestudeerd jurist dient te weten. Pas als de rechter blijkt geeft dit niet te beseffen, hetgeen helaas nog voorkomt, ligt het op de weg van de getuige zijn geheugen op te frissen door hem art. 3 voor te houden.

Verleden jaar deed zich in Haarlem in dit opzicht een beschamend voorval voor. Een getuige in een verkeerszaak maakte bezwaren tegen de eed, maar de rechter snoerde hem de mond met de opmerking, dat dit geen plaats was voor een theologisch debat. Naar de verslaggever van het „Haarlems Dagblad” later mededeelde heeft deze getuige zich toen toch laten bewegen de eed af te leggen. En, merkte de redactie van het „H.D.” op, dat was toch in de haak, want „iedereen is verplicht de eed af te

leggen”. Deze vermoedelijk van de zijde van de zittende magistratuur verstrekte mededeling is wel een typerend voorbeeld van een „kluitje in het riet”. Inderdaad, art. 1 van de wet van 1916 bevat deze bepaling, die echter in art. 2 en art. 3 wordt beperkt ten aanzien van hen, die tot een kerkgenootschap behoren, dat aan zijn leden het afleggen van de eed verbiedt en ten aanzien van hen, die de eed afwijzen op grond van hun opvattingen omtrent de godsdienst enz. Het enige verschil tussen beide groepen is dat bijv. Doopsgezinden mondeling kunnen verzoeken tot de belofte te worden toegelaten, terwijl de anderen de schriftelijke verklaring moeten tekenen. In het Haarlemse geval was het bijzondere nog, dat de onderhavige rechter zeer goed kon weten, dat hij niet gerechtigd is de verklaring van de getuige betreffende zijn bezwaren te toetsen. Enige tijd tevoren had hij nl. hetzelfde bij de hand gehad met een lid van de Haarlemse balie, die eveneens bezwaren maakte tegen de eed en die hem wetsartikel en jurisprudentie had voorgehouden. Maar dit verhinderde hem niet in die verkeerszaak tegenover een eenvoudiger getuige vol te houden dat hij verplicht was de eed af te leggen. Nog typerender is dat het Haarlems Dagblad noch mijn oorspronkelijke brief, noch mijn antwoord op het kluitje in het riet gepubliceerd heeft.

Tenslotte, ik meen dat het in M. en W. geciteerde Arnhemse arrest niet het doorslaggevende feit is, er moet een veel ouder arrest van de Hoge Raad zijn, maar ik laat het gaarne aan de juristen in het HB over ons hierover in te lichten.

W. J. Jong

ZEDDAM-MONTFERLAND

Pension „Wijde Blick“. Temidden van een uniek, heerlijk rustig natuurgebied.
Ook voor weekends een ideaal plekje
Bij weekverblijf f 8,-, korter verblijf f 8,50 per persoon per dag.
Tel. 08345-493.

Dame-huish. tot 50 j. academ. althans intell. niveau bij wednr. met 1 k. Brieven met opgave verl. sal. onder no. sept. 1 a.h. bureau van dit blad.

Dame, huiselijk type, 54, zelfstandige woning, omgeving 's-Gravenhage, z.k.m. heer. Brieven onder no. sept. 2 a.h. bureau v.d. blad.

Wed. H. ambt. 54 j. zoekt door middel van corr. contact met **beschaafd heer**, leeftijd tot 60 jaar. Br. ond. no. sept. 3, bureau v. d. blad.

Wed. middelb. leeft. zag zich gaarne geplaatst als **huishoudster** in beschaafd milieu bij heer alleen. Br. ond. no. sept. 4, bureau v. d. blad.

Adresveranderingen

U kunt de administratie veel werk besparen, door bij verhuizing tijdig uw adreswijziging op te geven aan het Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.

Leden-abonnees in Amsterdam kunnen hun adresverandering opgeven aan de Ledenadministratie Amsterdam, Rooseveltlaan 128 III, Amsterdam-Z.

Mogen wij onze lezers nog eens attent maken op de volgende door het Humanistisch Verbond uitgegeven brochures?

U kunt deze verkrijgen tegen de er achter genoemde prijzen.

Wat ben ik eigenlijk?	f 0.25
Dit wordt gedaan	- 0.30
Een verrassende ontmoeting	- 0.25
Onze kinderen tussen Humanisme en Christendom	- 0.75

Een volledige brochurelijst wordt U op Uw verzoek gaarne toegezonden.

Ook de buitenkerkelijke leden van de Partij van de Arbeid hebben een organisatorisch centrum nodig

DE HUMANISTISCHE WERKGEMEENSCHAP is dit centrum!

Het orgaan van de H.W.G. is het maandblad

„VERNIEUWING“

onder redactie van Karel Timmerman

Abonnementsprijs f 1,20 per jaar

Een proefnummer wordt U gaarne toegezonden door het Secretariaat Haagweg 210 - Leiden

INDEX-BENADERINGS-POLIS

Inlichtingen omtrent deze nieuwe vorm van levensverzekering, gebaseerd op kosten van levensonderhoud, worden verstrekt door de erkende Assurantietussenpersonen en de

N.V. Levensverzekering-Mij „AURORA“

Opgericht 1887

HERENGRACHT 62 - AMSTERDAM

Humanistische Correspondentiekring voor **huwelijkscontacten** opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht.

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden, onder redactie van N. van Gelder, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins. Abonnementsprijs f 10,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 1,75.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever **N. KLUWER - DEVENTER**.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

WOORD VAN DE WEEK

(Radio-lezingen van het Humanistisch Verbond)

Het aantal abonnees is van september 1958 met 3600 toegenomen en bedraagt thans ruim
4900

De abonnementsprijs is f 4,- per jaar. Maar voor hen, die nu abonnee willen worden, openen wij de mogelijkheid om alle nog in het 4e kwartaal 1961 verschijnende nummers gratis te ontvangen.

De abonnementsprijs voor 1962 kunt u overschrijven op postrekening no. 58 t.n.v. de Hum. Luisterkring te Utrecht met als omschrijving: Nieuw abonnee 1962.

Na ontvangst krijgt u alle verschijnende nummers regelmatig toegezonden.

Niet alleen de kerkelijken hebben hun wezenverzorging.

De Weezenkas

Vereniging tot opvoeding en verzorging op humanistische grondslag neemt op zich de verzorging van de wezen der buitenkerkelijken

Sluit U daarom aan bij deze vereniging

Inlichtingen omtrent lidmaatschap bij de Secretaris: J. de Leeuw, Herengracht 62, Amsterdam-C.

CREMATIE

is dé oplossing bij het nijpende gebrek aan grond.

Crematie is bovendien esthetisch.

Vraagt dan vrijblijvend inlichtingen aan de
VERENIGING VOOR FACULTATIEVE CREMATIE
Riouwstraat 186 — 's-Gravenhage
Tel. (070) 55 47 97